

УДК [94(73=410):321.013(438)]«1944»

© Andrzej Wawryniuk
(Cheim, Polska)STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI
I WIELKA BRYTANIA A WSCHODNIA
GRANICA POLSKI PO 1944 r.

А. Вавринюк

Сполучені Штати Америки і Великобританія
щодо східного кордону Польщі після 1944 р.

В результаті нападу нацистської Німеччини і Радянського Союзу в 1939 р. Польща на понад п'ять років втратила незалежність. В той час польський уряд функціонував у вигнанні – до 1940 р. у Франції, а потім у Великобританії. Його прем'єри – Сікорський і Миколайчик просили у своїх союзників, Великобританії і США підтримки в збереженні державних кордонів Польщі до вересня 1939 року. Спроби польських політиків і дипломатів не принесли очікуваних результатів. Великобританія і США підтримали Йосипа Сталіна в створенні післявоєнного радянсько-польського кордону на т. зв. лінії Керзона.

Ключові слова: обмеження, кордон, Сікорський, Миколайчик, США, Великобританія, лінія Керзона, Сталін, Черчілль, Рузвельт.

А. Wawryniuk

United States of America and Great Britain
and the Eastern Polish border after 1944

As a result of the 1939 attack of Nazi Germany and the Soviet Union for more than 5 years Poland was deprived its independence. During this time, the Polish government functioned only in exile – until 1940 in France and then in Britain. The Polish Prime Ministers Sikorski and Mikolajczyk courted with their allies: Great Britain and the United States to support in their efforts to preserve the Polish State borders before September 1939. The efforts of Polish politicians and diplomacy did not achieve the expected results. Both the United Kingdom and the United States supported Joseph Stalin on the establishment of the post-war Polish-Soviet border according to the so-called Curzon Line.

Key words: Borderlands, border, Sikorski, Mikolajczyk, USA, UK, Curzon Line, Stalin, Churchill, Roosevelt.

Актуальність badań. Проба оцeny впливу rządów Stanów Zjednoczonych Ameryki i Wielkiej Brytanii na ostateczny kształt powojennej wschodniej granicy Polski nie jest jeszcze w pełni zbadany. Niniejszy artykuł jest próbą uzupełnienia wiadomości w tym zakresie, stąd jego aktualność.

Analiza ostatnich publikacji. W ostatnim czasie ukazały się dwie pozycje, pośrednio poświęcone tej

tematyce. Są to: *Układ Sikorski-Majski, wybór dokumentów*, oprac. E. Duraczyński, oraz monografia autorstwa A. Dziuroka, M. Gałęziowskiego, Ł. Kamińskiego, F. Musiała, *Od niepodległości do niepodległości 1918-1989*. Innych opracowań zwartych z tej tematyki brak.

Przedmiot i cel zadania naukowego. Przedmiotem i celem zadania naukowego było ukazanie roli rządów Stanów Zjednoczonych Ameryki i Wielkiej Brytanii w ustalaniu wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej. Szczególną uwagę starano się zwrócić na nieformalne rozmowy poszczególnych członków Wielkiej Trójki poruszających tzw. tematykę polską.

Zwrócono także uwagę na zawarte sojusze i ewaluację stanowiska rządów wymienionych państw w stosunku do Polski.

Wykład tekstu: W 1918 r., po 123 latach niewoli Polska odzyskała niepodległość i jako młode państwo zabiegała o uznanie swego politycznego bytu.

Już znacznie wcześniej pozytywne dla Rzeczypospolitej stanowisko zajmował kandydujący na prezydenta USA Woodr Wilson, który w 1916 r. «podkreślał swą sympatię do Polski», a po wyborach 22 stycznia 1917 r. przemawiając w senacie «stwierdził potrzebę powstania zjednoczonej, niezależnej i autonomicznej Polski» [35,277].

W tym właśnie okresie bardzo pozytywna rolę odegrały Stany Zjednoczone z prezydentem Woodrow Wilsonem na czele, który już 8 stycznia 1918 r. [10,167] występując przed Kongresem USA wygłosił 14 punktową deklarację warunkującą pokój z państwami centralnymi (Niemcy i Austro-Węgry), z których 13 punkt poświęcony był Polsce [35,277].

Interesujący nas zapis brzmi: «Powinno zostać stworzone niepodległe państwo polskie, obejmujące terytoria zamieszkałe przez ludność niezaprzeczalnie polską i któremu musi zostać zapewniony wolny dostęp do morza; niepodległość polityczna, gospodarcza oraz integralność terytoriów zamieszkałych przez tę ludność będą zagwarantowane przez konwencję międzynarodową» [40].

W ślad za deklaracją już 29 stycznia 1919 roku USA, jako pierwsze państwo na świecie uznało niepodległość II Rzeczypospolitej, a w wysłanym do Ignacego Paderewskiego, ówczesnego premiera RP telegramie prezydent Wilson napisał: «Czuję się zaszczycony mogąc przesłać Panu w dniu dzisiejszym pozdrowienia, a wraz z nimi oficjalne zapewnienie, że ogromną satysfakcją będzie dla nas możliwość zawarcia z Polską oficjalnych stosunków dyplomatycznych w najbliższym czasie i w ramach możliwości udzielenia Waszemu krajowi koniecznej pomocy w okresie kiedy wkracza on na nową drogę niezależności» [38].

Pierwszym przedstawicielem USA w Warszawie został Hugh S. Gibson [7]. W tym samym czasie obowiązki posła polskiego w Waszyngtonie objął Kazimierz Lubomirski [6].

Według Dzienników Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej pierwszy traktat zawarty przez Polskę i Stany Zjednoczone został podpisany 22 listopada 1927 r. i dotyczył ekstradycji[31]. W rok później zawarty został Traktat Konecyliacyjny[32] i Traktat Arbitrażowy[29]. W 1930 r. oba państwa zawarły Konwencję o przewozie napojów alkoholowych[23], a w 1931 r. RP i USA podpisały Traktat Przyjaźni, Handlowy i Praw Konsularnych[34].

Nie mniej ważną rolę tuż po odzyskaniu przez RP niepodległości odegrała Wielka Brytania, w imieniu której Lloyd George, premier już 5 stycznia 1918 r. wypowiedział się publicznie za niepodległością Polski[35,277]. Natomiast 3 czerwca 1918 r. Wielka Brytania wraz z Francją i Włochami ogłosiła deklarację w sprawie przywrócenia niepodległości Polsce[10,167]. Za powyższym aktem doszło do następnych decyzji politycznych, czego wyrazem było nawiązanie przez Rząd Jego Królewskiej Mości już w lutym 1919 r. stosunków dyplomatycznych, co nastąpiło w lutym 1919 r. Na czele brytyjskiej placówki w Warszawie stanął Sir Horace George Montagu Rumbold[9,4]. Eustachy Sapięha[1].

W instrukcji dla Posła Polskiego w Anglii Ministerstwo Spraw Zagranicznych napisało między innymi: «Wobec olbrzymich wpływów Anglii i niemożność stawiania w wyraźnej do niej opozycji, dalej wobec konieczności, obowiązującej zwłaszcza Poselstwo Polskie w Londynie, akcentowania przyjaźni i przymierza, łączącego oba narody – Przedstawicielstwo Polskie w swoich wystąpieniach publicznych i rozmowach zażyłych akcentować powinno, że Polska jest krajem przede wszystkim nieznanym Anglikom»[2].

Tak więc resort postawiło bardzo poważne zadanie Poselstwu Polskiemu w Londynie, które można w wielkim uproszczeniu określić jako działanie na rzecz rozwoju wzajemnego zaufania, a poprzez zaufanie do konkretnej wielostronnej współpracy.

Należy zauważyć, że z postawionych zadań placówka RP w Londynie wywiązywała się doskonale, o czym mogą świadczyć podpisywane wielostronne umowy i traktaty dotyczące różnych aspektów. Pierwszym wspólnym dokumentem był podpisany została 26 listopada 1923 r. w Warszawie Traktat Handlowy i Nawigacyjny[31]. Kolejna ważne międzynarodowe porozumienie to Konwencja z 26 sierpnia 1931 r. w dotycząca postępowania w sprawach cywilnych i handlowych[22]. W 1932 r. oba państwa podpisały Traktat o wydawaniu zbiegłych przestępców[33]. W dwa lata później uzgodniono wzajemne uznawanie świadectw rejestracyjnych, w tym dotyczących pomiaru tonażu statków handlowych[21]. 27 kwietnia 1937 r. w Londynie oba państwa zawarły Układ w sprawie ograniczenia zbrojeń morskich[36].

Łącznie w w/w okresie Rząd RP ogłaszał w Dzienniku Ustaw 73 różnych aktów, w tym także oświadczeń dotyczących szeroko rozumianej współpracy w/w państw.

Natomiast na szczególne podkreślenie zasługuje decyzja podjęta przez rząd Jego Królewskiej Mości w obronie niezawisłości Rzeczypospolitej – wypowiedzenie Niemcom wojny, co nastąpiło 3 września 1939 r. Wraz z Koroną od tego dnia w stanie wojny z Niemcami pozostawały także członkowie Brytyjskiej Wspólnoty Narodów: Australia, Nowa Zelandia i Indie.

Powyższa decyzja Brytyjczyków była następstwem podpisanego 25 sierpnia 1939 r. Układu polsko-angielskiego o pomocy wzajemnej podpisanej w Londynie oraz Protokołu Tajnego do w/w Układu[11,1-6].

Rozwijające się dynamicznie wzajemne stosunki pomiędzy Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi budziły nadzieje, że w chwilach zagrożenia Polska i Polacy będą mogli liczyć na wsparcie, w tym militarne przede wszystkim Wielkiej Brytanii i Francji a także, chociaż w symbolicznym zakresie Stanów Zjednoczonych.

Jak wiadomo, po napaści 1 września 1939 r. Trzeciej Rzeszy na Polskę i ataku 17 września 1939 r. Związku Radzieckiego, oprócz składanych symbolicznie deklaracji RP nie otrzymała żadnego wsparcia. Ogrom strat jakie w kampanii wrześniowej poniosła osamotniona Polska wyrażają liczby: około 70 tys. poległych żołnierzy, 133 tys. rannych, prawie 300 tys. dostało się do niewoli niemieckiej, a około 133 tys. żołnierzy, w tym prawie 18 tys. oficerów trafiło do niewoli sowieckiej[8,115].

12 września 1939 r. W. T. Dobrzyński, minister pełnomocny, Konsul Generalny RP w Dublinie w piśmie do Ambasady Polskiej w Londynie informował o opinii społeczeństwa na temat braku udziału wojsk angielskich w wojnie obronnej w Polsce pisząc: «Dlaczego Anglia niezwłocznie po wypowiedzeniu wojny nie bombardowała z powietrza niemieckich połączeń komunikacyjnych, obiektów wojskowych i fabryk broni, unikając przy tym bombardowania miast otwartych? Dlaczego Anglia nie wyśle bodaj 500 aeroplanów na pomoc Polsce? Nawet gdyby podobna ekspedycja miała być zorganizowana na ochotnikach, należy liczyć, że odpowiednia ilość ochotników znalazłaby się bez trudu. (...) Natychmiastowa bezpośrednia pomoc Polsce mogłaby znacznie skrócić czas trwania wojny»[4].

Tymczasem w Monitorze Polskim z dnia 30 grudnia 1939 r. zamieszczony został dekret podpisany przez Władysława Raczkiewicza, prezydenta RP i gen. Władysława Sikorskiego, premiera, zawierający mianowania członków Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, którą tworzyli: Ignacy Paderewski, Tadeusz Bielecki, ks. Jan Brandys, Arkadiusz Bożek, Tytus Filipowicz, ks. bp Józef Gawlina, dr Jan Jaworski, Stanisław Józwiak, dr Herman Lkiberman, Stanisław Mackiewicz, Stanisław Mikołajczyk, dr Zygmunt Nowakowski, Ignacy Szwarcbart, Tadeusz Tomaszewski, Zofia Załęska i Lucjan Żeligowski[28]. Należy wyjaśnić, że siedzibą rządu i prezydenta był w tym czasie Angers, miasto leżące w północno-zachodniej Francji.

Po agresji Niemiec na Francję 10 maja 1940 r. rząd, za zgodą władz Wielkiej Brytanii ewakuował się do

Londynu. 21 sierpnia 1940 r., już w Londynie, u prezydenta RP odbyła się Rada Ministrów, której tematem były tezy uchwalone przez Komitet Polityczny Ministrów wytyczające polską politykę zagraniczną. Brali w niej udział: gen. Władysław Sikorski, premier, gen. Józef Haller, minister bez teki, prof. Stanisław Kot, minister bez teki, Marian Seyda, minister bez teki, gen. Kazimierz Sosnkowski, minister bez teki, Jan Stańczyk, minister opieki społecznej, Henryk Strasbusger, prof. Stanisław Stroiński, zastępca Prezesa Rady Ministrów i August Zaleski, minister spraw zagranicznych. Przewodniczył Władysław Raczkiewicz, prezydent RP. Wśród wielu wypowiedzi, premier Sikorski powiedział, «że istnieją ugrupowania ukraińskie, reprezentowane przez wychodzące w kanadzie czasopismo «Za Svibodu» – które dąży do szerokiej zgody z Polską»[12,1-6]. Minister Strasbusger dodał nawiązując do polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii: «w sprawie Rosji (...) nie tylko musimy się liczyć z dążeniami polityki naszego sojusznika, lecz powinniśmy szukać porozumienia. Porozumienie takie jest możliwe, już choćby dlatego, że sprawa granic jest dla Sowietów mniej lub więcej obojętną»[12,5]. Ważną kwestię poruszył też gen. Sosnkowski. Z jego wypowiedzi w protokole znajduje się następujący zapis: «W sprawie rosyjskiej minister godzi się z rezygnacją dążenia do utworzenia niepodległej Ukrainy, czego był zawsze zwolennikiem, jeżeli za taką cenę można uzyskać rewindykację granic. Musi tu zdecydować egoizm narodowy»[12,8]. Na temat rosyjski wypowiedział się też prezydent Raczkiewicz: «W sprawie rosyjskiej rozumiemy Anglików, dążących do zamienienia tego sojusznika niemieckiego na czynnik do walki z nim, lecz jak najmocniej trzeba tu podkreślić sprawę integralności naszych granic». Ponadto w protokole zapisano, że «Pan prezydent nie wyłącza w przyszłości możliwości znalezienia drogi porozumienia, lecz stwierdza, że w obecnym stanie rzeczy – jest to nieaktualne. W tej chwili stoimy wobec niczym niezmiennego faktu napaści i zrabowania naszych ziem»[12,11].

W załączniku do protokołu zapisano uwagi ministra Stańczyka. Najbardziej istotna z punktu widzenia niniejszej pracy zawiera następującą redakcję: «Wnoszę o nadanie tezie 9-ej następującego brzmienia: Nie tylko nie jest dopuszczalnym czynne współdziałanie Polski ze Związkiem Sowieckim, ale nawet utrzymywanie jakichkolwiek stosunków przez Polskę z ZSRR nie jest możliwe, jak długo Związek Sowiecki okupuje ziemie Rzeczypospolitej, zajęte przez wojska sowieckie pod dniem 17 września 1939 r. Nota rządu sowieckiego z dnia 17 września 1939 r. położyła kres neutralności Sowietów w stosunku do Polski w wojnie obecnej. Ten stan rzeczy, zawiniony wyłącznie przez Sowiety, może ulec zmianie tylko po odsunięciu Sowietów na wschód od linii granicznej polsko-sowieckiej z dnia 17 września 1939 r. i po powrocie na te ziemie polskiej suwerenności państwowej. (...) Mniejszościom: ukraińskiej i białoruskiej osiadłym na obszarach Rzeczypospolitej

Polskiej, zapewni Polska pełną możliwość rozwoju ich życia narodowego i kulturalnego, a Żydom wszelkie prawa kulturalne» [12,14].

W zakończeniu protokołu znajduje się zapis dotyczący oczekiwań Polski od Wielkiej Brytanii, twierdząc, że «starania o uzyskanie od rządu brytyjskiego wyraźnego określenia jak będą wykonywane zobowiązania sojusznicze wobec Polski po pobiciu Niemiec – są wskazane i konieczne, jednak dopiero po ustaleniu przez oficjalne czynniki polskie naszych celów wojennych tak w zakresie polityki zewnętrznej, jak mi wewnętrznej przyszłej Polski. Bez takiego uprzedniego ustalenia, rozmowy z czynnikami brytyjskimi nie mogą dać pomyślnego wyniku»[12,14].

Przytoczone zostały obszernie fragmenty protokołu z posiedzenia Rady Ministrów Rządu Polskiego na Uchodźstwie z uwagi na fakt, że już wówczas zdawano sobie sprawę z niemożliwości odzyskania terytorium RP zajętego po 17 września 1939 r. przez Związek Radziecki. Zwracają także uwagę akapity poświęcone problematyce ukraińskiej, różniące się zasadniczo w wypowiedziach poszczególnych ministrów. Jednocześnie daje się zauważyć, że politycy obecni na posiedzeniu rządu zdawali sobie sprawę z konieczności poszukiwań sojuszników, w tym przede wszystkim Wielkiej Brytanii, ale również diaspory ukraińskiej w Kanadzie. Należy też podkreślić zasadnicze stanowisko prezydenta Raczkiewicz, który w sprawie wschodnich granic przedwojennej Polski nie widział kompromisowego rozwiązania.

Tymczasem kilka dni później rządu JKM zajęli pierwsze oficjalne stanowisko w sprawie granic RP. Jest ono datowane na 2 września 1940 r., a pisze o nim gen. Władysław Sikorski, premier i Naczelnny Wódz w telegramie z 20 lipca 1941 r. wysłanym do gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego: «(...) Pragnę zapewnić Pana, jak to było publicznie oświadczone przez premiera dn. 2. IX. 40, że rząd JKM nie ma zamiaru uznać jakichkolwiek zmian terytorialnych, któryby miały miejsce podczas wojny, chyba gdyby te zmiany były zawarte za dobrą wolą i zgodę obu państw»[13,4,5].

Zwraca uwagę jednak fakt, że złożone oświadczenie pochodzi z okresu, kiedy trwał jeszcze sojusz niemiecko-sowiecki i nie wiadomo było jak się dalej potoczą losy wojenne.

Tymczasem polscy żołnierze w maju 1940 r. wspólnie z Norwegami walczyli przeciw Niemcom pod Narvikiem, a w czerwcu tego samego roku brali udział w wojnie obronnej we Francji[35,301,302]. W kilka miesięcy później polscy lotnicy uczestniczyli w Bitwie o Wielką Brytanię, a 151 pilotów było największą grupą wśród cudzoziemców służących u boku Anglików. Warto odnotować też, że lotnicy dywizjonów myśliwskich oraz bombowych: 300, 3001, 302 i 303 w okresie od 8 sierpnia 1940 r. do 31 października 1940 r. zestrzelili 203 samoloty niemieckie, co stanowiło około 12 % wszystkich utraconych przez Luftwaffe maszyn[25].

Udział Polaków w zabezpieczeniu przestrzeni powietrznej nad Wielką Brytanią i obrona przed inwazją Niemiecką Wysp Brytyjskich jest bezdyskusyjna. Naród Polski złożył w obronie Anglików ofiarę krwi, której nie wolno było zapomnieć.

Zwraca uwagę fakt, że jeszcze w trakcie Bitwy o Anglię, bo 22 października 1940 r. Staffor Cripps, ambasador brytyjski w Moskwie, w przedstawionym memorandum dotyczącym stosunków brytyjsko-sowieckich stwierdził, że Wielka Brytania gotowa jest uznać suwerenność ZSRR włącznie z terytoriami Estonii, Łotwy, Litwy, Besarabii, Północnej Bukowiny i «tych części byłego państwa polskiego, które znajdują się obecnie pod radziecką kontrolą»[37,19].

Nie wydaje się, by ambasador prezentował własne stanowisko. Wiele wskazuje na to, że zostało ono opracowane przez brytyjskie MSZ, i co jest zastanawiające, już wówczas nawiązywało do wschodnich granic Polski zaproponowanych jeszcze w 1920 r. przez lorda Gorge Curzona, ówczesnego ministra spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii. Do takich właśnie wniosków można dojść analizując korespondencję pomiędzy Augustem Zaleskim, ministrem spraw zagranicznych Rządu Polskiego w Londynie a Edwardem Halifaxem, brytyjskim ministrem spraw zagranicznych. Na notę protestacyjną polskiego ministra z 27 listopada 1940 r. w sprawie wyżej wymienionej wypowiedzi ambasadora Crippsa, minister Halifax odpowiedział, «że propozycje brytyjskie brały tylko pod uwagę faktyczny stan rzeczy, któremu nie możemy zaprzeczać ani go ignorować». Podobne stanowisko zajmował następca Halifax – Anthony Eden[37,20].

O zmienności stanowiska Wielkiej Brytanii w stosunku do Polski świadczą też kolejne kroki podejmowane przez Winstona Churchilla, premiera, po uderzeniu 22 czerwca 1941 r. Trzeciej Rzeszy na Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Skrótowe kalendarium wydarzeń poświadczających powyższą tezę przedstawia niżej prezentowane zestawienie.

– 22 czerwca 1941 r. Winston Churchill w wygłoszonym przemówieniu mówił o Związku Radzieckim jako o aliancie Wielkiej Brytanii, nie wspominając przy tym o Polsce.

– Od 23 czerwca 1941 r. rozpoczęły się rozmowy polsko-radzieckie na temat wzajemnych stosunków. Jak podają źródła «odbywały się one przy dużej aktywności Anglików, a nawet ich wyczuwalnej presji. Churchill i Eden (...) nie zdradzali skłonności do uwzględnienia, respektowania i obrony naczelnego założenia polskiej polityki; nienaruszalności terytorium Rzeczypospolitej, co na wschodzie Polski oznaczało przywrócenie status quo ante bellum».

– 4 lipca 1941 r. Iwan Majski, ambasador ZSRR w Londynie otrzymał pierwsze instrukcje z Moskwy do rozmów z Sikorskim[39,42].

– 8 lipca 1941 r. minister August Zaleski doręczył osobiście notę polską, zawierającą warunki porozumienia z ZSRR.

– 11 lipca 1941 r. w trakcie spotkania premiera Sikorskiego i ministra Zaleskiego z ministrem Edenem, ten ostatni zwracał uwagę na konieczność podpisania układu polsko-radzieckiego.

– 12 lipca 1941 r. Wielka Brytania i Związek Radziecki podpisują porozumienie.

– 14 lipca 1941 r. Augusta Zaleskiego, ministra spraw zagranicznych odwiedza Robert Vanisittart, główny doradca dyplomatyczny Foreign Office, który prawdopodobnie w porozumieniu z Anthony Edenem, ministrem spraw zagranicznych rządu JKM, oświadczył, «że Polska stawia zanadto wygórowane żądania, które z góry wydają się nie do przyjęcia dla ZSRR».

– 15 lipca 1941 r. premier Sikorski z ministrem Zaleskim odbyli rozmowę z ministrem Edenem, który przedłożył swój projekt porozumienia polsko-radzieckiego. (...) Eden nie wyraził zgody na to, by dwaj polscy politycy zabrali tekst ze sobą (...) celem dokładnego przestudiowania. Musieli to uczynić na miejscu [37, 23,25,26,29,30].

– 21 lipca 1941 r. generał Sikorski uzyskał złożoną przez ministra Edena obietnicę, że po podpisaniu porozumienia polsko-radzieckiego rząd Wielkiej Brytanii przekaże rządowi polskiemu notę, która potwierdzi politykę nieuznawania przez rząd JKM zmian terytorialnych dokonanych w Polsce [24,93,94].

– 21 lipca 1941 r. na posiedzeniu Rady Ministrów generał Sikorski powtórzył ostrzeżenie ministra Edena, który stwierdził, że odmowa podpisania umowy ze Związkiem Radzieckim byłaby jednoznaczna z wbiciem gwoźdźcia do trumny rządu polskiego [24,94].

– 28 lipca 1941 r. Sir Cecil Dormer, ambasador brytyjski przy Rządzie Polskim na Wychodźstwie wręczył prezydentowi Władysławowi Raczkiewiczowi notę werbalną, autorstwa ministra Edena, w której stwierdzano między innymi, że planowany do podpisania traktat jest sprawiedliwy i leży w interesie zwycięstwa oraz oczekuje, że prezydent RP zaangażuje cały swój wpływ, by poprzeć Sikorskiego w podpisaniu układu [24,96].

– 30 lipca 1941 r. dochodzi do podpisania układu Sikorski-Majski, w którym punkt pierwszy zawierał zapis: «Rząd ZSRR uznaje, że traktaty radziecko-niemieckie z r. 1939 dotyczące zmian terytorialnych w Polsce, utraciły swą moc» [24,173]. Układ podpisany został wbrew woli prezydenta Raczyńskiego (bez jego pełnomocnictw), co wywołało kryzys rządowy w gabinecie Sikorskiego, w wyniku którego trzej ministrowie: Kazimierz Sosnkowski, August Zaleski i Marian Seyda poddali się do dymisji [39,43].

– 2 sierpnia 1941 r. August Zaleski, minister spraw zagranicznych wysłał do wszystkich polskich placówek dyplomatycznych okólnik, polecając ich szefom dezawuowanie zawartej umowy i wyjaśnianie odnośnym rządowi, że premier Polski podpisał umowę z Rosją

Sowiecką nie mając do tego pełnomocnictw prezydenta RP [27,129,130].

– 11 marca 1942 r. w trakcie rozmowy z premierem Sikorskim, premier Churchill powiedział, że Wielka Brytania musi uznać zachodnie granice ZSRR, ponieważ jest on jedyną siłą realnie walczącą z Niemcami. Gdyby doszło do porozumienia radziecko-niemieckiego byłibyśmy straceni [24,96]. Sikorski w tej sprawie zastrzegł sobie prawo do swobodnej decyzji.

– 20 maja 1942 r. Władimir Mołotow, w trakcie wizyty w Londynie wysunął postulat uznania całości granic zachodnich ZSRR według stanu z 22 czerwca 1941 r., w tym również z Polską [24,169].

– 18 lutego 1943 r. Komisja Spraw Zagranicznych Rady Narodowej RP w trakcie obrad nad sprawami polsko-sowieckimi uznała, że są one «najbardziej zasadnicze dla naszej ojczyzny i muszą być traktowane z jak najbardziej zaostrożonym poczuciem odpowiedzialności». Ważne oświadczenie wygłosił minister Raczynski: «(...) Gwarancji granic polskich rząd brytyjski w ogóle nie dawał, ale od tego czasu (podpisanie układu Sikorski – Majski w 1941 r. przyp. A.W.) rząd brytyjski i amerykański stanęły na stanowisku, że takich gwarancji nikomu się nie da. Należy stwierdzić obiektywnie, że rząd brytyjski gwarancji granic polskich nie dawał nigdy i na żadnym odcinku [17,5,9].

– 7 lutego 1944 r. Aleksander Ciecchanowski, ambasador RP w Waszyngtonie w tajnym raporcie skierowanym do premiera Mikołajczyka stwierdził między innymi: «Dowiaduję się, że Ambasador Stanów Zjednoczonych p. Winant, w rozmowach ze swoimi rodakami, zajmuje w sprawie sporu polsko-sowieckiego stanowisko podobne do stanowiska rządu brytyjskiego. Podczas gdy uważa linię Curzona za rozsądną podstawę negocjacji terytorialnych, to jednocześnie bardzo stanowczo wyraża się na temat niedopuszczalności wymuszania przez rząd sowiecki jakichkolwiek zmian w składzie Rządu Polskiego. Jednocześnie Ambasada Sowiecka wyraźnie stwierdza, że z Rządem Polskim w obecnym składzie żadne negocjacje podjęte być nie mogą. (...) Dowiaduję się również, że w okresie konferencji w Moskwie i Teheranie, Sowiety zapewniały Amerykanów, że nie zgłoszą żadnych żądań terytorialnych na kontynencie azjatyckim, z wyjątkiem prawa do posiadania wolnocłowego portu, prawdopodobnie w Mandżurii. Żądanie to zostało przyjęte zarówno przez Amerykanów, jak i Chińczyków» [5,380,381].

– 27 lutego 1944 r. generał Anders skierował pismo do Prezydenta RP, w którym stwierdził, że «Rząd RP nie ma prawa prowadzenia rokowań o zmianę naszych granic wschodnich. Każdy Polak i każdy Rząd Polski, któryby odważył się na odstępstwo będzie przez nas uznany za zdrajcę sprawy narodowej, w konsekwencji zaś tego nie będzie przez nas uznany. Żadne presje nie mogą nas do tego zmusić. (...) W imieniu przelanej za Ojczyznę, naród i honor krwi polskiej – apelujemy do pana prezydenta,

aby Rząd Polski odrzucił wszelkie rozmowy na temat rewizji granic wschodnich Polski»[19,68].

– 6 marca 1944 r. Ministerstwo Prac Kongresowych RP skierowało pismo do prof. Stefana Roppa, dyrektora Biura Studiów i Publikacji w Nowym Jorku, w którym informuje go o tym, że «przeżyliśmy okres zdecydowanego nacisku rządu brytyjskiego, a szczególnie premiera Churchilla, byśmy zaakceptowali to, na co się z anglosaskiej strony zgodzono niewątpliwie w Teheranie. Właściwie było to już przygotowane w Moskwie, tylko tam raczej w płaszczyźnie militarnego okupacyjnego podziału Europy na strefy, za którym miałyby oczywiście przyjść podział polityczny, a w Teheranie była już wyraźna mowa o granicach, przekreślająca Kartę Atlantycka itd. Dlatego właśnie Churchill przed Teheranem nie chciał się widzieć z Mikołajczykiem»[3,416]. W dokumencie jest również informacja – groźba, że jeżeli Polska nie zgodzi się na granicę wschodnią zgodnie z oczekiwaniami Stalina «Sowiety mogą się targnąć w ogóle na niepodległość Polski, a Anglosasi nie mają środków po temu, by móc im się przeciwstawić siłą» [3,416].

– 15 marca 1944 r. Rząd RP wystosował apel do Rządów Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych w związku przekroczeniem wojsk sowieckich granicy wschodniej Polski sprzed września 1939 r. i wejściem na terytorium przedwojennej RP, w którym informował, że «w każdym okręgu cywilny i wojskowy przedstawiciel ruchu podziemnego ujawnią się wobec dowództwa sowieckiego, nawet przy braku nawiązania stosunków polsko-sowieckich, zgłaszając gotowość koordynacji działań w walce z Niemcami». Dalej Rząd RP apelował do Rządów Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych o użycie swych wpływów u Rządu Sowieckiego celem powstrzymania możliwych represji sowieckich celem powstrzymania możliwych represji sowieckich i uzyskania opieki nad przedstawicielami ruchu podziemnego» [18,67].

– 13 października 1944 r. w Moskwie odbyła się konferencja w sprawach Polski. Uczestniczyli w niej: marszałek Stalin, komisarz spraw zagranicznych Mołotow; premier Wielkiej Brytanii Churchill, minister spraw zagranicznych Eden, ambasador brytyjski w Moskwie Kerr Clark Kar; premier Mikołajczyk, minister spraw zagranicznych Romer, prof. Grabski, przewodniczący Rady Narodowej oraz jako obserwator amerykański, ambasador w Moskwie Harriman. W trakcie konferencji Churchill zwracając się do Mikołajczyka powiedział między innymi: «Proszę pana rozważyć to najważniejsze. Chodzi nam głównie o dwie sprawy: 1/ przyjęcie linii Curzona jako de facto granicy wschodniej dla Polski (...) 2/ przyjazne uzgodnienie z Komitetem Wyzwolenia Narodowego sprawy powołania do życia zjednoczonego rządu polskiego». Kilkogodzinna dyskusja wokół powyższych spraw zakończyła się wymiana zdań pomiędzy Mikołajczykiem i Stalinem. Pierwszy z nich zapytał «czy linia Curzona jest równoznaczna z linią demarkacyjną wprowadzoną w 1939 r.?» Na co Stalin

odpowiedział: «Nie, to bynajmniej nie to samo. Białystok, Łomżę i Przemysł linia Curzona oddaje wam» [16,158-165].

– 14 października 1944 r. w Moskwie, w Ambasadzie Brytyjskiej odbyła się rozmowa premiera Mikołajczyka tym razem z premierem Churchillem. Stronę polską oprócz premiera reprezentowali: minister Romer, prof. Grabski i J. Żarański. Ze strony brytyjskiej, oprócz premiera, udział w rozmowie wzięli: minister Eden, ambasador Clark Kerr, Olivier Harley i Denis Allen. Z dokumentu, który pozostał po odbytym spotkaniu najbardziej wymowna wymiana zdań pomiędzy premierami zawiera akapit: «Mikołajczyk: powracając do kwestii granic, stwierdza, że Stalin oświadczył, iż Linia Curzona musi być granicą między Polską i Rosją. Churchill: (poirytowany). Umywam ręce tak długo, jak jestem przekonany, że powinniśmy się poddać, ponieważ z powodu kłótni z Polakami my nie zamierzamy zaprzepaścić pokoju w Europie. W swojej upartości nie widzisz tego. To nie jest przyjaźń, którą powinniśmy dzielić. Powinniśmy powiedzieć światu, jaki jesteś nierozsądny. Zaczynasz nową wojnę, w której życie straci 25 milionów istnień, ale nie odważysz się. Mikołajczyk: Wiem, że nasze przeznaczenie było przypieczętowane w Teheranie. Churchill: Było uratowane w Teheranie. Mikołajczyk: Nie jestem osobą pozbytą patriotycznych uczuć, aby oddać połowę Polski. Churchill: Co masz na myśli mówiąc, że jesteś pozbytą patriotycznych uczuć. 25 lat temu my odnowiliśmy Polskę, pomimo tego, że w ostatniej wojnie więcej Polaków walczyło przeciwko nam, niż z nami. Teraz znowu walczymy o to, by zachować Was od unicestwienia, a ty nie będziesz grał. Jesteś absolutnie szalony» [14,152].

– 3 listopada 1944 r. Polska otrzymała od Trzech Wielkich Mocarstw, których szefowie obradowali w Moskwie warunek wstępny od którego uzależnione było porozumienie polsko – sowieckie. Tym warunkiem było żądanie natychmiastowego uznania tzw. linii Curzona, jako podstawy granicy polsko-sowieckiej [16,15].

– 17 listopada 1944 r. premier Mikołajczyk otrzymał list od Franklina Roosevelta, w którym prezydent USA ustosunkowując się do powojennych granic Polski napisał: «W odniesieniu do przyszłych granic Polski, o ile dojdzie pomiędzy rządami polskim, sowieckim i brytyjskim do wzajemnego porozumienia na ten temat łącznie z proponowanymi kompensatami kosztem Niemiec na rzecz Polski, to rząd amerykański nie zgłosi ze swej strony zastrzeżeń. Co zaś do gwarantowania przez rząd Stanów Zjednoczonych jakichkolwiek określonych granic, nie wątpię, iż Pan zrozumie, iż rząd ten, zgodnie ze swoją tradycyjną polityką, nie może udzielać gwarancji dla żadnych określonych granic» [16,24-26].

– 22 listopada 1944 r. A. Harriman, ambasador USA w Moskwie odbył w Londynie trzy rozmowy z premierem Mikołajczykiem. W pierwszej z nich ambasador «objaśnił, że prezydent Roosevelt polecił mu interweniować u marszałka Stalina w sprawie pozostawienia przy Polsce

Lwowa i zagłębia naftowego o ile p. Mikołajczyk potwierdzi, że rząd Polski życzy sobie tego obecnie». Odpowiedz strony polskiej padła w trakcie drugiej rozmowy w dniu 23 listopada, kiedy to premier Rządu Polskiego zakomunikował, że «po konsultacji leader'ów stronnictw w swoim rządzie nie widzi niestety możliwości prosić Harrimana o podjęcie u Stalina obrony Lwowa i zagłębia naftowego zgodnie z upoważnieniem prezydenta Roosevelta. Zdaniem tych kolegów premiera prośba taka z naszej strony dowodziłaby pośrednio rezygnacji z innych połaci naszych kresów wschodnich, przede wszystkim zaś Wilna» [16,27,28].

– 28 listopada 1944 r. generał de Charles Gaulle wypowiadając się na temat stosunków polsko-sowieckich oświadczył, że «jest sprawą mniejszej wagi, czy Polska będzie miała na wschodzie takie, czy inne granice. Zasadniczą rzeczą jest natomiast, by Polska była całkowicie niezależna od Rosji ...i od tego odstąpić nie można» [16,6].

– 28 listopada 1944 r. z inicjatywy strony brytyjskiej odbyło się spotkanie premiera Mikołajczyka i ministra Romera z premierem Churchillem, ministrem Edenem i ambasadorem O'Malley. W trakcie spotkania Anthony Eden powiedział, że «zachęcał Harrimana do wystąpienia u Stalina w imieniu prezydenta Roosevelta na rzecz przynależności Lwowa i zagłębia naftowego do Polski» [16,16].

– Z komunikatu wydanym w Jałcie 12 lutego 1945 r. wynika, że «Wielka Brytania i Stany Zjednoczone zapowiadają zerwanie wszelkich umów i układów łączących te państwa z Prezydentem RP i Rządem Polskim, reprezentującym ciągłość, niepodległość państwa polskiego i są gotowe nawiązać stosunki z rządem narzuconym Polsce przez władze sowieckie. Z rządem, o którym wiadomo, że w znacznej części składa się z ludzi nie mających prawa do obywatelstwa polskiego. (...) Nasuwa się wniosek, że obecne stanowisko W. Brytanii i ST. Zjednoczonych ma być karą na Polaków za to, że nie chcieli uznać ponownego rozbioru swojej ojczyzny i oddania Rosjanom dwu miast sercu polskiemu najbliższych, Wilna i Lwowa, i przez to utrudniali stosunki pomiędzy trzema Wielkimi sojusznikami» [20,1].

– 13 lutego 1945 r. w związku z komunikatem Trzech Wielkich Mocarstw z 12 lutego 1945 r. Rząd Polski wydał oświadczenie, w którym zapisano między innymi: «Dnia 12 lutego o godz. 7.30 wieczorem brytyjski Foreign Office doręczył ambasadorowi RP w Londynie tekst uchwały powziętych przez prezydenta Roosevelta, ;premiera Churchilla i marszałka Stalina, w sprawach dotyczących Polski na konferencji odbytej w Jałcie między 4 a 11 lutego 1945 r.» najbardziej istotny fragment oświadczenia zawiera treść: «Rząd Polski oświadcza, że decyzje Konferencji Trzech dotyczące Polski nie mogą być uznane przez Rząd Polski i nie mogą obowiązywać Narodu Polskiego. Oderwanie od Polski wschodniej połowy jej terytorium przez narzucenie tzw. linii Curzona jako granicy

polsko-sowieckiej, Naród Polski przyjmuje jako nowy rozbiór Polski, tym razem dokonany przez sojuszników Polski» [15,24].

– Między 3 a 17 lutego 1945 r. nastąpiła wymiana depesz pomiędzy premierem Rządu Polskiego na uchodźstwie Tomaszem Arciszewskim i prezydentem Stanów Zjednoczonych Franklinem Rooseveltem. Na jedną z nich otrzymaną 16 lutego premier Arciszewski odpowiedział: «Pańska depesza otrzymana wczoraj 16 lutego 1945 r. Witam zapewnienie Pana Prezydenta, że na konferencji krymskiej sprawy polskie były rozpatrywane z największą troskliwością i sympatią i że ma Pan nadzieję znalezienia właściwego rozwiązania sprawy polskiej w swoim czasie. Uważam za swój obowiązek przy tej sposobności stwierdzić, iż rezolucje konferencji krymskiej tak jak zostały one opublikowane, zostały przyjęte przez wszystkich Polaków jako nowy rozbiór Polski i oddanie pod protektorat sowiecki» [15,256].

– 20 lutego 1945 r. ambasador Edward Raczyński w rozmowie z ministrem Anthony Edenem nawiązał do decyzji krymskich i komunikatu wydanego 12 lutego 1945 r. W sprawozdaniu z rozmowy ambasador zapisał między innymi odpowiedź ministra Edena w kwestii granic: «Minister Eden wyraził pogląd, że decyzje powzięte przez mocarstwa w przedmiocie granic były nie do uniknięcia». Ponadto jest inny równie istotny zapis: «Precyzując zagadnienie granicy polski z Niemcami p. Eden dał do zrozumienia, że rząd brytyjski, jakkolwiek bez entuzjazmu, byłby gotów uwzględnić dezyderaty polskie w granicach, które uważał za możliwe w czasie negocjacji zeszłorocznych: Śląsk Opolski, Prusy Wschodnie bez Królewca, terytorium Gdańska oraz terytorium Pomorza w ostatecznym wypadku aż do Odry. Natomiast dalsze, rozszerzone postulaty graniczne, Ida zdaniem brytyjskim i amerykańskim, zbyt daleko. Rząd brytyjski nie odrzuca w zasadzie definitywnego ułożenia tej kwestii już teraz, bez odsuwania jej aż do czasu Konferencji Pokojowej» [15,249,253,254].

– 12 marca 1945 r. Rząd Polski złożył oświadczenie w sprawie konferencji w San Francisco wszystkim rządów Narodów Zjednoczonych, w który informował, że 5 marca 1945 r. dowiedział się z mediów, że rząd USA w imieniu własnym, Wielkiej Brytanii, Chin i Związku Radzieckiego rozesłał zaproszenia do 39 państw o wzięcie udziału w Konferencji Zjednoczonych Narodów, zwołanej na 25 kwietnia do San Francisco. W oświadczeniu Rząd RP stwierdza, że zaproszenia do wzięcia udziału w tej konferencji nie otrzymał. W punkcie 3 oświadczenia Rząd Polski na Uchodźstwie stwierdził: «iż fakt, że Polska, której konstytucyjny Prezydent i Rząd są powszechnie uznawane przez Narody Zjednoczone i neutralne świata, prócz jednego mocarstwa, nie jest zaproszone na Konferencję w San Francisco, jest pierwszym niepokojącym przykładem zastosowania prawa weta wielkiego mocarstwa zanim jeszcze Zjednoczone Narody

przyjęły i wprowadziły w życie propozycje dotyczące Międzynarodowej Organizacji Bezpieczeństwa» [15,220].

– 15 kwietnia 1945 r. jeden z przywódców Stronnictwa Ludowego Stanisław Mikołajczyk, złożył oświadczenie, w którym «wyraził zgodę na przyjęcie bez zastrzeżeń wyników konferencji krymskiej» [15,154].

– 28 kwietnia 1945 r. Rząd Polski na Uchodźstwie wystosował protest, który został opublikowany w «Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza» nr 101 z 30 kwietnia 1945 r. W dokumencie czytamy: «Tak zwany Komitet Lubelski zawarł w dniu 21 kwietnia 1945 r. w Moskwie pakt przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy powojennej z ZSRR. Rząd RP przypomina swój protest z powodu uznania przez ZSRR w dniu 6 stycznia 1945 r. tzw. Komitetu Lubelskiego za «rząd tymczasowy polski». W proteście swoim Rząd RP oświadczył, że uznanie to stanowi pogwałcenie podstawowych zasad prawa międzynarodowego oraz narusza prawo Narodu Polskiego do swobodnego rządzenia się. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, żadne układy zawierane przez administrację lubelską nie mają mocy, zważywszy, że administracja ta nie jest rządem Rzeczypospolitej Polskiej oraz nie wyraża woli Narodu Polskiego» [15,125].

– 15 czerwca 1945 r. Rząd Polski na Uchodźstwie w związku z aresztowaniem przywódców polskich wydał oświadczenie, w którym domagał się między innymi: «Wszelka akcja wielkich demokracji zachodnich mająca na celu normalizację stosunków w Polsce powinna być poprzedzona przez: a/ natychmiastowe wycofanie wojsk sowieckich i policji politycznej (NKWD przyp. A.W.) z Polski; b/ zwolnienie wszystkich aresztowanych i deportowanych od r. 1939 obywateli polskich; c/ zaprzestanie usiłowań narzucenia Polsce obcego jej ustroju» [15,24].

Od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 r. w Poczdamie odbyła się ostatnia z ważnych konferencji Wielkiej Trójki, w trakcie której zdecydowano o losach powojennej Polski. Nie poruszano kwestii dotyczącej wschodniej granicy Polski, ponieważ uznawano, że ten problem został już załatwiony w trakcie dwu poprzednich konferencji w Teheranie i Jaltie.

Można w tym miejscu postawić zasadnicze pytanie: czym kierował się przykładowo Winston Churchill, popierając stanowisko Józefa Stalina w sprawie polsko-sowieckiej granicy. Wyrażenie zgody przez rząd JKM by przebiegała ona wzdłuż linii Curzona było przecież sprzeczne z traktatem zawartym między Polską i Wielką Brytanią. Odpowiedzi na powyższą kwestię należy szukać w realiach ówczesnej sytuacji na frontach II wojny światowej. Nie budzi wątpliwości, że Wielka Brytania bała się zwycięstwa Niemiec nazistowskich w wojnie ze Związkiem Radzieckim, ponieważ silna Rzesza mogła zagrozić niepodległości Wysp. Stąd bardzo szybkie podpisanie po napaści Niemiec na ZSRR 22 czerwca 1941 r. stosownego porozumienia i naciski na Rząd Polski na Uchodźstwie, by podpisał również stosowny układ. Za

decyzjami politycznymi poszły decyzje ekonomiczne w postaci dostaw uzbrojenia, technologii, czy artykułów pierwszej potrzeby, w tym żywności. Z drugiej jednak strony, w decydujących momentach walk niemiecko-sowieckich, Churchill zdawał sobie sprawę, że silny i jednocześnie nieprzyjazny Związek Radziecki może być bardzo trudnym i niewygodnym przeciwnikiem powojennego ładu na świecie. W tej więc sytuacji premier Wielkiej Brytanii godził się na poświęcenie Polski, licząc, że w ten sposób zyska jeszcze większą sympatię Józefa Stalina.

Losy Polski w okresie trwania wojny i tuż po jej zakończeniu charakteryzują się kilkoma paradoksami. Po pierwsze Polska tracąc Kresy Wschodnie miała obiecaną rekompensatę terytorialną na zachodzie, kosztem Niemców. Granicę zachodnią RP gwarantował Józef Stalin. Po drugie Wielka Brytania i Stany Zjednoczone nie potrafiły, lub nie chciały dopomóc rządowi Sikorskiego, Mikołajczyka i ich następcom w uzyskaniu jak najkorzystniejszych rozwiązań co do przebiegu wschodniej granicy Polski i Związku radzieckiego. Zgłaszana przez Churchilla tzw. linia Curzona B jako granica pomiędzy zainteresowanymi stronami, przebiegająca na wschód od Lwowa i Borysławia w mojej ocenie miała charakter wyłącznie deklaracyjny, o czym świadczą stosowne zapisy z rozmów Wielkiej Trójki. Jednocześnie dziwi fakt, że Wielka Brytania i Stany Zjednoczone miały wątpliwości co do przebiegu granicy zachodniej Polski proponowanej przez Stalina, co szczególnie mocno było akcentowane na konferencji w Poczdamie.

Jest jeszcze jeden wątek poruszony przez Aleksandra Ciechanowskiego, ambasadora polskiego w Nowym Jorku, który w tajnym raporcie z 7 lutego 1944 r., informował premiera Mikołajczyka, że stanowisko USA w stosunku do Polski jest zgodne z oczekiwaniami Stalina i wiązało się z ustaleniami na konferencjach w Teheranie i Jałcie, w trakcie których Stalin zrzekł się roszczeń na kontynencie azjatycki.

Wnioski i perspektywy następnych badań. Trudno dziś ocenić na ile przedstawione w artykule stanowiska były wynikami pertraktacji politycznych, a na ile działaniami z premedytacją, które zmierzały do uzyskania przez mocarstwa jak najlepszych rozwiązań dla własnych koncepcji, nie licząc się zupełnie ze stanowiskiem Polski i Polaków.

W tak paradoksalnej sytuacji, z perspektywy czasu, nasuwa się wniosek, że pośrednio dzisiejsza Ukraina otrzymała zachodnie granice dzięki politycznemu wsparciu Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Literatura i objaśnienia

1/ Archiwum Akt Nowych (AAN), Archiwum Instytutu Hoovera (AIH), Ambasada Polska w Wielkiej Brytanii, sygn. 1.

2/ AAN, AIH, Ambasada Polska w Wielkiej Brytanii, sygn. 1.

3/ AAN, Archiwum Instytutu Hoovera, Ambasada Polski w Stanach Zjednoczonych, sygn. 1.

4/ AAN, Archiwum Instytutu Hoovera, Ambasada Polski w Wielkiej Brytanii, sygn. 6.

5/ AAN, Archiwum Instytutu Hoovera, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 32.

6/ *Ambasadorowie Polski* http://encyklopedia.naukowy.pl/Ambasadorowie_Polski, vstrona_5 (14 II 2014).

7/ *Ambasadorowie Stanów Zjednoczonych w Polsce*, http://encyklopedia.naukowy.pl/Ambasadorowie_Stan%C3%B3w_Zjednoczonych_w_Polsce (14 VII 2013).

8/ Dziurok Adam, Gałęziowski Marek, Kamiński Łukasz, Musiał Filip, *Od niepodległości do niepodległości 1918-1989*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2011.

9/ *Foreign Office*, «The London Gazette», wydanie z 28 listopada 1919. Decyzję w sprawie mianowania Król Wielkiej Brytanii podjął 15 listopada 1919 r.

10/ *Historia od X do XX wieku Polska i sąsiedzi. Kronika wydarzeń*, red. Grüberg Karol, Wydawnictwo «Troja» Toruń 1992.

11/ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (IPIMS), Dokumenty Prezydium Rady Ministrów (PRM), Stosunki w Wielką Brytanią 1939, sygn. 3.

12/ IPIMS, Prezydium Rady Ministrów. Archiwum Kancelarii (PRM.K), sygn. 2.

13/ Józef Piłsudski Institute of America (JPIUSA), Rząd Polski na Emigracji, Układ polsko-sowiecki z dn. 31.7.41. Pokłosie umowy polsko-sowieckiej, sygn. 701/9/3.

14/ IJPUSA, Rząd Polski na emigracji, t. 701/9/16.

15/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/15, k. 24.

16/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/16.

17/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/5.

18/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/6, teczka 6.

19/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/6. Jest to wypowiedź generała de Gaulle zanotowana w trakcie jego rozmowy z prof. Jouguetem, prezesem Francuskiego Komitetu w Kairze, członkiem Instytutu i radcą Poselstwa Francuskiego.

20/ JPIUSA, Rząd Polski na emigracji, sygn. 701/9/7. Jest to cytat z odezwy obu izb byłych parlamentów polskich skierowanej «Do członków Parlamentów Wolnych Narodów». Dokument podpisali: senatorowie: Ignacy Baliński, Józef Godlewski, Alexander Heiman Jarecki, prof. Wojciech Jastrzębowski, J. Iwanowski, Tadeusz Katelbach, Adam Koc, Wanda Norwid, Karol Niezabitowski, gen. Alexander Osiński, Konstanty Rdułtowski, Stefan Rosada i W. Skibiński; posłowie: Franciszek Arciszewski, Edward Bogusz, Nikita Bura, Jan Choiński-Dzieduszycki, Konstanty Dzieduszycki, gen. Józef Haller, Antoni Goetz Okocimski, Stanisław Józwiak, Kornel Krzeczunowicz, Stanisław Mackiewicz, Henryk Lessing, J. Paciorkowski, Jan Piłsudski, Józef Rudnicki,

E. Ryszka, Tadeusz Shaetz, Antoni Zalewski, Zofia Zaleska, M. Zyndram-Koścalkowski, Bronisław Wanke, prof. W. Wielhorski, prof. Adam Żółtowski i W. Zyburowski. Wykaz senatorów i posłów pochodzi z JPIUSA, sygn. 701/9/7.

21/ Konwencja między Polską a Wielką Brytanią o wzajemnym uznawaniu świadectw rejestracyjnych i innych krajowych dokumentów, dotyczących pomiaru tonnażu statków handlowych, podpisana w Warszawie dnia 16 kwietnia 1934 r. Dziennik Ustaw (Dz. U.) 1935, nr 28, poz. 217.

22/ Konwencja między Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej a Jego Królewską Mością odnośnie do Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanji i Północnej Irlandji w przedmiocie postępowania w sprawach cywilnych i handlowych, podpisana w Warszawie dnia 26 sierpnia 1931 r. (Dz. U. 1932, nr 55, poz. 533.).

23/ Konwencja między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki o przewozie napojów alkoholowych między Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisana w Warszawie dnia 19 czerwca 1930 r. (Dz. U. 1930 nr 57 poz. 468).

24/ Kowalski Włodzimierz, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie 1939-1945*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967.

25/ *Polacy na frontach II wojny światowej, Bitwa o Anglię i lotnictwo polskie*, http://www.wv2.pl/Bitwa_o_Anglie_i_lotnictwo_polskie.96.html, data pobrania (18 II 2014).

26/ Polski Instytut Dyplomacji im. Ignacego Jana Paderewskiego, *Dyplomacja II Rzeczypospolitej*, <http://pid.gov.pl/pl/multimedia/dyplomacja-ii-rzeczypospolitej> (14 II 2014).

27/ Popiel Karol, *Generał Sikorski w mojej pamięci*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1983.

28/ Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. RP 1939, nr 105, poz. 1109).

29/ Traktat Arbitrażowy między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Waszyngtonie dnia 16 sierpnia 1928 r. (Dz.U. 1930 nr 4 poz. 29).

30/ Traktat ekstradycyjny między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Warszawie dnia 22 listopada 1927 roku, (Dz. U. 1929 nr 45 poz. 372).

31/ Traktat Handlowy i Nawigacyjny pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Zjednoczonym Królestwem, podpisany w Warszawie dnia 26 listopada 1923 r. (Dz. U. 1924 nr 57 poz. 582).

32/ Traktat Koncyljacyjny między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Waszyngtonie dnia 16 sierpnia 1928 r. (Dz.U. 1930 nr 4 poz. 27).

33/ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Wielką Brytanią o wydawaniu zbiegłych przestępców, podpisany

w Warszawie dnia 11 stycznia 1932 r. (Dz. U. 1934, nr 17, poz. 135).

34/ Traktat Przyjaźni, Handlowy i Praw Konsularnych między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, podpisany w Waszyngtonie dnia 15 czerwca 1931 roku (Dz. U. 1933 nr 49 poz. 384).

35/ Tymowski Michał, Kieniewicz Jan, Holzer Jerzy, *Historia Polski*, Editions Spotkania, Warszawa 1990.

36/ Układ między Rzeczpospolitą Polską a Wielką Brytanią w sprawie ograniczenia zbrojeń morskich, podpisany w Londynie dnia 27 kwietnia 1938 r. (Dz. U. 1938, nr 97, poz. 650).

37/ *Układ Sikorski-Majski, wybór dokumentów*, oprac. Duraczyński Eugeniusz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1990.

38/ *We the People... 90 Years of Polish-US Diplomatic Ties*, <http://www.muzeumpulaski.pl/html/mynarod.html> (14 II 2014).

39/ *Wojna i okupacja na ziemiach polskich 1939-1945*, red. Góra Władysław, Książka i Wiedza, Warszawa 1984.

40/ 14 PUNKTÓW Prezydenta USA T. W. WILSONA / 08 stycznia 1918r. /, <http://www.armianiemiecka.tpf.pl/Dokument/1918a.htm>, (14 II 2014).

УДК 314.113(71):314.15-026.48«1946 – 1952»

© Віталій Макар
(Чернівці)

ІМІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА КАНАДИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1945 – 1952)

У статті розглядаються аспекти імміграційної політики Канади після Другої світової війни, які були пов'язані з проблемою біженців та переміщених осіб загалом, а також можливістю у даному контексті імміграції до Канади осіб українського походження. Зазначено, що імміграційна політика була зваженою та залежала від потреб канадського суспільства.

Ключові слова: імміграційна політика, Друга світова війна, переміщені особи, біженці, українська етнічна група.

В. Макар

Иммиграционная политика Канады после Второй мировой войны (1945-1952)

В статье рассматриваются аспекты иммиграционной политики Канады после Второй мировой войны, которые были связаны с проблемой беженцев и перемещенных лиц в целом, а также возмож-